(ISSN : 2321-2853)

International Journal of Research in all Subjects in Multi Languages (IJRSML)

Vol. 3, Issue 10, Nov.-Dec. :2015

Editor-In-Chief
RET Academy for International Journals of Multidisciplinary Research (RAIJMR)
www.raijmr.com

Scanned with CamScanner

International Journal of Research in all Subjects in Multi Languages (IJRSML)

ISSN: 2321-2853

Vol. 3, Issue: 10, Nov.- Dec. : 2015

Sr.	Contents	Pg. No.
1	[illegible] [illegible]	1-6
2	[illegible] [illegible]	7-9
3	[illegible] [illegible]	10-18
4	Users' Responses towards Rendering of Library Services [illegible] T. Patel	19-23
5	[illegible] [illegible]	24-26
6	Life's Vision in Vedas Dr. [illegible] L. Patel	27-29
7	[illegible] [illegible]	30-34
8	[illegible] [illegible]	35-38
9	[illegible] [illegible]	39-50

International Journal of Research in all Subjects in Multi Languages (IJRSML)

ISSN: 2321-2853

Vol. 3, Issue: 10, Nov.- Dec. : 2015

10	[illegible] [illegible]	51-58
11	ગુજરાતી નાટક સાહિત્યનો ઉદ્ભવ અને વિકાસ [illegible]	59-63
12	[illegible] [illegible]	64-73

Scanned with CamScanner

International Journal of Research in all Subjects in Multi Languages [Author: Dr. Surekha K. Patel] [Subject: Sanskrit]
Vol. 3, Issue: 10, Nov.-Dec.: 2015 (IJRSML) ISSN: 2321 - 2853

'(લઘુ) અર્હન્નીતિ' માં પ્રાયશ્ચિત વિચાર

डॉ.सुरेखा के. पटेल
संस्कृत विभाग
जी.डी.मोदी आर्टस् कोलेज पालनपुर

આચાર્યશ્રીની વૈવિધ્યપૂર્ણ અને વિસ્મયજનક કાવ્યસૃષ્ટિમાં તેમની કુશાગ્ર કલમે કોઈપણ વિષય ખેડાયા વિનાનો રહ્યો નથી. તેમની સર્વગ્રાહી બુદ્ધિશક્તિ વ્યાકરણ, છંદ, અલંકાર, કોશ, પુરાણ, સાહિત્ય, ઈતિહાસ, યોગ, સ્તુતિ, સ્તોત્ર અને પ્રમાણશાસ્ત્ર આદિ વિવિધ વિષયોમાં ફરી વળી છે, જે તેમના વિવિધ સાહિત્ય સર્જન દ્વારા વિદિત થાય જ છે. આચાર્ય હેમચન્દ્રજીએ લગભગ ૨,૦૪,૯૫૯ શ્લોકોનું સર્જન કરીને પાટણ નગરીને-ગૂર્જર ભૂમિને જ્ઞાન સંસ્કરણથી સમૃદ્ધ કરી છે. એક જનશ્રુતિ અનુસાર આચાર્યશ્રીએ સાડાત્રણ કરોડ શ્લોકોની રચના કરી છે જે કોઈપણ ગ્રંથકર્તા માટે વિશ્વ વિક્રમ કહી શકાય. સોક્રેટીસ, એરિસ્ટોટલ, પ્લેટો કે કન્ફયુસીયસ જેવા મહાન જ્ઞાનીઓની હરોળમાં મૂકી શકાય તેવા આચાર્યશ્રીનું સ્થાન દુનિયાના સાહિત્યકારોમાં અદ્વિતીય છે.

સમગ્ર ભારતીય સાહિત્યજગતમાં અત્યંત પૂજનીય એવા 'કલિકાલસર્વજ્ઞ' તરીકે સુપ્રસિદ્ધિ ધરાવનાર અજોડ સાહિત્ય-સૃષ્ટા, અનુપમ યુગદ્રષ્ટા, કુશળ રાજનીતિજ્ઞ અને સર્વતોમુખી પરિણતપ્રજ્ઞા ધરાવતા આચાર્યશ્રીના પૂર્વજીવન અંગેની માહિતી 'પ્રભાવક ચરિત્ર' નામના ગ્રંથમાંથી સત્તાવાર મળે છે.

હેમચન્દ્રાચાર્યે વ્યાકરણ વિષયક ગ્રંથો, કોશગ્રંથો, સાહિત્યગ્રંથો, દર્શનગ્રંથો, મહાકાવ્યો, ઈતિહાસકાવ્યો, સ્તોત્રગ્રંથોની રચના કરી છે. તદુપરાંત '(લઘુ) અર્હન્નીતિ' જેવા નીતિશાસ્ત્ર વિષયક ગ્રંથની પણ રચના કરી છે. આચાર્યશ્રીએ તે સમયમાં પ્રવર્તિત તમામ વિદ્યાશાખાના આધારભૂત ગ્રંથોની રચના કરી છે. ઉપરોકત તમામ ગ્રંથો ઉપર ઘણું કામ થયું છે. પરંતુ, '(લઘુ) અર્હન્નીતિ' નામના ગ્રંથ ઉપર ઘણું જ ઓછું કામ થયું છે. પરિણામે, આ ગ્રંથ અલ્પપરિચિત રહેવા પામ્યો છે.

'(લઘુ) અર્હન્નીતિ' નામ ઉપરથી જ 'બૃહદર્હન્નીતિ' ગ્રંથ હોવાની સંભાવના જણાય છે. વર્તમાન સમયમાં 'બૃહદર્હન્નીતિ' ગ્રંથ ઉપલબ્ધ નથી. પરંતુ, '(લઘુ) અર્હન્નીતિ'માં અનેક સ્થળે 'બૃહદર્હન્નીતિ'નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આચાર્યશ્રીએ 'કુમારપાળના આગ્રહથી પૂર્વે રચાયેલા 'બૃહદર્હન્નીતિ' શાસ્ત્રમાંથી કંઈક સાર લઈને રાજા તથા પ્રજાઓના હિત માટે શીઘ્ર સ્મરણમાં રખાય તેવું અને સહેલાઈથી સમજી શકાય તેવું આ '(લઘુ) અર્હન્નીતિ' નામે સતૂશાસ્ત્રની રચના કરું છું'[1] તેવું કહ્યું છે. '(લઘુ) અર્હન્નીતિ'નો મૂળ 'બૃહદઅર્હન્નીતિ' ગ્રંથ પ્રાકૃત માગધીમાં રચાયેલો ગ્રંથ હશે. તેના ઘણા શ્લોકો '(લઘુ) અર્હન્નીતિ'માં ટાંકવામાં આવ્યા છે.[૨] તે ઉપરથી તેમજ દરેક પ્રકરણના અંતે પુષ્પિકામાં વિશેષ જાણવાની ઈચ્છાવાળાએ 'બૃહદર્હન્નીતિ' નામનો ગ્રંથ જોઈ લેવો, તેવી ભલામણ કરવામાં આવી છે. આથી કહી શકાય કે આ '(લઘુ) અર્હન્નીતિ' ગ્રંથએ 'બૃહદર્હન્નીતિ' ગ્રંથની લઘુ આવૃત્તિ હોવી જોઈએ. કેટલાક વિવેચકો અને ઈતિહાસકારો '(લઘુ) અર્હન્નીતિ'ના ગ્રંથને અન્યકર્તૃક હોવાનું જણાવે છે. કેટલાક વિદ્વાનોનું કહેવું છે કે જો '(લઘુ) અર્હન્નીતિ' હેમચન્દ્રાચાર્યનો ગ્રંથ હોય તો તેમના અન્ય ગ્રંથોની માફક તેની પ્રમાણતા કેમ ટાંકવામાં આવતી નથી ? બીજી એક દલીલ મુજબ આ ગ્રંથની પ્રત ઘણા ભંડારોમાં મળતી નથી, તે દલીલ સામે '(લઘુ) અર્હન્નીતિ' ના ભાષાન્તરકર્તા (સેવક ભગુભાઈ ફતેહચંદ કારભારી ('(લઘુ) અર્હન્નીતિ': પ્રસ્તાવના પૃ-૯) નું કહેવું છે કે આ ગ્રંથની ઘણી જરૂર નહીં પડવાથી તેની ઘણી પ્રતો થયેલી નહિ. છતાં, પાટણના ભંડારમાં ર૭ નંબરના દાબડામાં ૧૮ મા નંબરની પ્રત જોઈ લેવી. આચાર્યશ્રીએ ગ્રંથારંભે જણાવ્યું છે તેમ કુમારપાળ રાજાની વિનંતીને

Scanned with CamScanner